

O DEKLINACIJI I AKCENTUACIJI TUĐICA MUŠKOGA RODA NA SAMOGLASNIK

Bratoljub Klaić

(Svršetak)

Deklinaciju takvih imenica dobro je objasnio Boranić, i prema tome na pr. *siže*, gen. *sižea*, pl. *sižei*, *žiri*, gen. *žirija*, pl. *žiriji*, *biro*, gen. *biroa*, pl. *biroi*, *ragu*, gen. *ragua*, pl. *ragui*. Ipak treba spomenuti, da su dvije od spomenutih imenica, očito utjecajem kosih padeža, razvile u nom. sing. nastavak *-j*, kao što se dogodilo i kod imenica ženskoga roda, gdje smo na pr. od *idea* dobili *ideja* zbog genitiva *idee* — *ideje*, dat. *idei* — *ideji*, i kako je učinio Daničić s biblijskim imenom *Kore*, koje piše *Korej*, gen. *Koreja* (*Gram. i stil.* 153). To su imenice *klišej* i *kupej*, koje u ovom obliku ne bilježi još nijedan rječnik, ali je sigurno, da se one tako govore, a ja sam ih u tom obliku unio i u *Rječnik stranih riječi* (Zagreb 1951). Isto se dogodilo (ili se barem događa) i s riječima *ekspozej* i *komunikej*, od kojih ovu drugu u ovakvu obliku bilježi Benešić (o. c.), a u *Slovenskom* je *pravopisu*: *ekspoze*, gen. *ekspozeja*, *komunike*, gen. *komunikeja*, od čega je do nominativa *ekspozej*, *komunikej* samo jedan korak.

U akcentuaciji imenica s ovakvim nominativom naši se priručnici razilaze. Prema Benešićevoj akcentuaciji *sižē*, gen. *sižēa*, *trikō*, gen. *trikōa* i *trūmō*, gen. *trūmōa* (ostale imenice daje Ben. samo u nom. sing. sa sprijeda spomenutim akcentima) mogli bismo taj tip svrstati u naš tip *lašōv*, gen. *lašōva*, gen. pl. *lašōvā*, dakle: *sižē*, *sižēa*, gen. pl. *sižēā*. S Benešićevim se bilježenjem slaže i RK, ali samo u riječi *plātō*, *plātōa*, dok imenicu *bifē* bilježi u gen. s akc. *bifea* (ostale su mu imenice samo u nom. sing., ali sve s dužinom na drugom slogu). Tako i Henrik Barić (*Rečnik srpskoga ili hrvatskoga i arbanaskoga jezika I.*, Zagreb 1950) sa svega tri ovakve riječi: *birō*, *dēpō*, *nivō*. Kako ni on ne daje genitiva, možemo smatrati, da je i njemu gen. sing. *biroa*, *dēpoa*, *nivoa*, prema čemu bi te imenice ušle u naš tip *šēbōj*, *šēboja* s gen. pl. *šēbōjā*, dakle: *birō*, *biroa*, gen. pl. *birōā*. Koliko sam ja višegodišnjim ispitivanjem mogao ustanoviti, na našem terenu zaista i postoje dubletni akcenti: sjeverni krajevi govore na pr. *bife*, *bifea*, gen. pl. *bifēā*, a južni (tu računam i Sarajevo i Dubrovnik) *bife*, *bifea*, gen. pl. *bifeā*. Od spomenutih se autora (među koje treba uračunati još i Boranića s njegovim *plātō* odnosno *nivō*) razlikuje Belić, koji ne bilježi duljine na drugom slogu, te ima: *nivo*, gen. *nivoa*, *plātō*, gen. *plātōa* i *siže*, gen. *sižea* (*Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd 1950). Istu akcentuaciju primjenjuje isti autor i na vlastita imena: *Māra*, gen. *Māraa*, *Rūso*, gen. *Rūsoa*. Ovaj Belićev treći tip ovakvih imenica (bez duljine na krajnjem slogu) teško će se moći održati, barem za imenice na *-a* i na *-o*, ukoliko, dakako, ne budemo htjeli, da za stanovito vrijeme ne dobijemo *nivo*, gen. *niva*, *plātō*, gen. *plāta*, odnosno kod vlastitih imena: *Mārā*, gen. *Mārē*, *Rūso*, gen. *Rūsa*, čemu već imamo

precedens u imenu *Dima* (Dumas) s gen. *Dime* (koje nam ime Belić ipak ne daje u ovakvu obliku, iako ga u *Pravopisu* spominje s drugog jednog razloga).

Dvosložnih tuđica s dugosilaznim akcentom ima vrlo malo. Sa završetkom na *-o* zabilježio sam samo *gînko* (*Botanička terminologija*, Beograd 1934) i *kâlo* (manjak na težini robe zbog sasušenja, Ben.). Pripadaju pod naš akcenatski tip *Mârko* i prema tome im se akcent ne mijenja. Potrebe, da se kod imenice *gînko* misli na gen. pl. s umetanjem nepostojanog *a*, nema, pa je prema tome i ovdje akc. *gînkâ*, kao i kod tipa *têmpo* (nom. pl. dakako: *gîнки*, bez sibilizacije). Sa završetkom na *-i* dolaze samo imenice *jûni* i *jûli*, no njihova deklinacija *jûnija*, *jûlija* i t. d. potpuno je zastarjela, a i nominativ je kod onih, koji ne govore *lipanj* i *srpanj*, danas samo *jûn* i *jûl*.

Malo je i dvosložnih tuđica s dugim uzlaznim akcentom. Izuzmemo li spomenutu već riječ *kîno* i prepustimo li je srednjem rodu (premda na pr. u Osijeku na istom plakatu čitamo *Narodni kino*, a ispod toga *Ljetno kino*), ostaju nam, koliko vidim iz građe, samo *mólo* (zidana obala, Ben.) i *sólo* (u muzici). Uzmemo li dalje, da je od *mólo* češće *mól* po muškom rodu (o dijalektalnim i običnijim oblicima *mûl*, *mûla* i *mûo mûla* usp. ARj.), ostaje nam samo ova posljednja. Deklinacija njezina podudara se s našim tipom *ćóso*, gen. *ćósa*, kako se ta imenica sklanja po južnim krajevima. U množini na pr. *sóli*, gen. *sólā*, dat. *sólîma*, akuz. *sóle* (usp. za nom.: Kad se *pobri* napojiše vina iz ARj., a za akuz. spomenuti Andreisov primjer: Pasija za *sole*, zbor i orkestar). Na vokal *-i* svršavaju se riječi *áni* (ptica, Ben.) i *lóri* (sisavac, Ben.), s gen. *ánija*, *lórija*, pl. *ániji*, *lóriji*, kao i druge imenice na *-i*.

Kod *trosložnih imenica* susrećemo ih najprije nekoliko s kratkosilaznim akcentom po našem tipu *něštaško*. To su *dđmino*, *ěmbrio*, *gvānako* (lama, ZT), *pîkolo*, *trēmolo*, *žigolo*. Akcent im je bez promjene, a u množini oblik kao *dđmini*, *gvānaki* (bez sibilizacije), *pîkoli*, *trēmoli*, *žigoli* ne može nikoga smetati. Riječ *ěmbrio*, dakako, po našim pravopisnim pravilima: gen. *ěmbrija*, dat. *ěmbriju*, instr. *ěmbriom* i *ěmbrijem*, pl. *ěmbriji*, gen. *ěmbrijā*, dat. *ěmbrijîma*, akuz. *ěmbrije*.

Takve imenice na druge završne vokale jesu: *mākaki* (majmun, ZT), *kěnguru* (klokkan, ZT), *mārabu* (ptica, ZT). Akcent im je bez promjene, a deklinacija na pr. gen. *mākakija*, *mārabua*, dat. *mākakiju*, *mārabuu*, instr. *mākakijem*, *mārabuom*, pl. *mākakiji*, *mārabui*, gen. *mākakijā*, *mārabūā*, kako smo već vidjeli kod na pr. *kîvi*, *kļvija* i *ěmu*, *ěmua*. Imenica *kěnguru* izbjegava, međutim, tuđu deklinaciju i nastoji da se svrsta među naše konsonantske osnove, pa je i Benešić i RK bilježi u obliku *kěngur*.

Kod takvih imenica ne treba zanemariti ni imenicu *prěsbirō*, koja osim dužine u nominativu ima iste karakteristike kao i sprijeda spomenute imenice (gen. *prěsbiroa*, instr. *prěsbiroom*). Da nema dužine, bio bi joj gen. sigurno *prěsbira* kao na pr. *dđmino*, *dđmina*.

S kratkouzlaznim akcentom na prvom slogu bilježe rječnici: *indigo* (Ben., RK), *riziko* i *šimpanzo* (ZT). Akcentuacija i deklinacija ovim je imenicama kao i našoj imenici *jèlen* (dakle gen. pl. *indigā, rizikā, šimpānzā*), na što upućuje i oblik *indig* i *rizik*, kako spomenuti rječnici također bilježe. Oblik *šimpanzo* u zapadnim je krajevima sasvim nepoznat, jer se govori i piše *čimpanza*. Ovdje bi valjalo spomenuti i imenicu *kàkao*, koju Boranić bilježi s gen. *kàkaa*, isto kao i *màkao* (igra), gen. *màkaa* (ove riječi nemam, doduše, akcentuirane u gradi, ali stavljeni je akcent sigurno opravdan prema tuđem *macào*). Ako, međutim, ispravno shvaćam Belićevo »Strane reči i imena ili zadržavaju potpuno svoj oblik u našem jeziku: kakao..., ili prema imenicama izvesnog roda našeg jezika dobivaju svoj oblik u nominativu jd. (1 p. jd.)...« (Pravopis 1950., 112), Belić pledira za gen. *kàkaoa*.

Na vokal -i izlaze imenice *àlibi* (RK), *àguti* (glodavac, Ben), *dèmantì* (RK), *kàuri* (puž, ZT), *pòtpuri* (muz., RK). Akcent im je bez promjene, a deklinacija kao na pr. *àlibi*, gen. *àlibija*, dat. *àlibiju*, instr. *àlibijem*, pl. *àlibiji*, gen. *àlibijā* i t. d.

Kratki uzlazni akcent na drugom slogu imaju riječi kao *librèto*. Nema, međutim, sumnje, da bi prema talijanskom *libretto* naš akcent mogao biti *libreto*, ali u gradi takvog akcenta nema, tu se, dakle, dogodio slučaj, da smo zadržali mjesto stranog akcenta, a promijenili intonaciju (usp. općeniti akc. *komunizam* prema dubrovačkom *komunizam*). Tip *librèto*, gen. *librèta* možemo svrstati u naš tip (*život*), *živòta*, pa mu je prema tome akc. bez promjene (vokativ ne dolazi u obzir), sve do gen. pl., gdje prema akc. *živótā* mora stajati *librétā* (nom. pl. dakako: *librèti*). Takve su još imenice: *bajàco* (RK), *diktàndo* (RK), *flamìngo* (RK), *glisàndo*, *krešèndo* (RK; u Belića je to *kreščèndo*, protivno talijanskom izgovoru). Tu treba spomenuti i muzičke pojmove kao *adagio*, *arpeggio* i *solfeggio*, koje izgovaramo *adàdo*, *arpèdo*, *solfèdo*, odnosno po Deanoviću *adàdžo*, *arpèdžo*, *solfèdžo* (usp. *Rječnik talijanskog i hrvatskog jezika*, Zagreb 1948). Kako muzičke pojmove još nismo sve usvojili u fonetskom pravopisu, nameće nam se pitanje, kako valja s njima postupati. Mislim, da nam nema druge, nego u gen. pisati *adàgia*, dat. *adàgiu*, instr. *adàgiom*, a u množini (po talijanskom) *adàgi*, gen. *adàgiā* (duljina je samo na *a*, jer *i* ima službu umekšavanja i nije vokal), dat. *adàgima*, akuz. *adàgie*. Pisanje *adagii*, *adagiima*, kako se može naći, mora nas zavesti na čitanje *adàdžiji*, *adàdžijima* (*adàdžiji*, *adàdžijima*), a to ne bi bilo ispravno prema sing. *adàdo*, *adàda* (*adàdžo*, *adàdža*). Jednako i *arpeggio* i *solfeggio*, zadržavajući dva *g*, kako je i u talijanskom (usp. kod Deanovića, o. c., pl. *arpeggi*, *solfeggi*).

Kao *librèto* ima u nom. sing. akcent i imenica *kakàdu* (papiga, ZT), ali u kosim joj padežima, kao i u svim dosad spomenutim sličnim slučajevima, oblici glase: gen. *kakàdua*, dat. *kakàduu*, instr. *kakàduom*, pl. *kakàdui*, gen. *kakàduā*, dat. *kakàduima*, akuz. *kakàdue*. Kako sam naznačio, takav je akc. toj riječi u ZT, a tako ima (valjda odanle) i Benešić. Ristić i Kangrga imaju naprotiv akc. *kàkadu*, koji u svom novom *Pravopisu* ima i Belić, iako je i on sudjelovao u izradi ZT i vjerojatno se tada složio s akcentom *kakàdu*. Odakle i zašto sada Beliću ova promjena (jer je

za akc. iz RK mogao znati 1932.), nije mi jasno, a ako smijem i ja svoju kazati, meni se čini, da bi tu najbolje stajao akc. *kakādū*, gen. *kakādūa* po tipu, na koji ćemo odmah prijeći. Prije toga, međutim, moramo — jer ovamo spada — spomenuti još muzički pojam *andante*, koji ćemo deklinirati: *andantea*, *andanteu*, pl. *andantei*, *andantēa* i t. d.

Trosložne imenice tipa *defilē*, *defilēa* odgovaraju u svemu dvosložnom tipu *bifē*, *bifēa*, pa prema tome imaju gen. pl. *defilēā* (usp. naš tip *šarāmpōv*, *šcrāmpōva*). No kod ovoga tipa ostavljaju nas naši akcentolozi u još većoj nedoumici nego kod tipa *bifē*, jer nijedan ne bilježi genitiva ni od jedne takve imenice, osim Belića (*intèrvju*, -ua), kome je to, uostalom, i jedina takva imenica u rječniku. Uzevši, međutim, prema dvosložnim takvim imenicama, možemo i tu postaviti dubletu: *defilē*, *defilēa*, gen. pl. *defilēā* prema *defilē*, *defilēa*, gen. pl. *defilēā*. Oblik bez duljine u nominativu sing. (*intèrvju*) moramo i ovdje odbiti kao i kod dvosložnih imenica, naprosto zato, da ne bismo Belićevo na pr. *Klemānso*, -soa analogijom na tip *librètto* deklinirali *Klemānsa*. Takve su imenice *atāšē* (u Ben. *atašē*; ta imenica također razvija -j, kao i *klišej* i *kupej*, pa se često čita i čuje *atāšēj*), *atèljē*, *defilē*, *dekòltē*, *ekspòzē* (razvija -j: *ekspòzēj*), *foājē* (u Ben. *foajē*), *intèrvjū*, *mulinē*, *neglišē*, *portèpē*, *portmònē*, *protèžē*, *renòmē*, *rezimē*, *rokòkō* (u Boranića *rokòkō*, *Pravopis* 1951., str. 37., a u RK *ròkòkō*), *sepārē*. Pravopisni problem od nemalog značenja predstavlja i ovdje, kao i kod drugih sličnih slučajeva, množina, na pr. *defilēi*, dat. *defilēima*, a osobito akuzativ, gdje dobivamo *ee*: *defilēe*, pa je sva prilika, da će se u svrhu uklanjanja hijata spomenuti proces razvijanja glasa *j* to snažnije razvijati, što se češće budu takve imenice upotrebljavale. (Kako to *ei* i *ee* književnike smeta, vidio sam na jednoj konferenciji o terminologiji za povijest umjetnosti, na kojoj su autori tražili, da se francuska riječ *atelier* uzakoni u formi *ateljēj*, gen. *ateljējera*, jer im je nezgodno pisati: *ateljei*, *ateljeima*, *ateljee*.)

Dugi silazni akcent imaju riječi kao *fòlio*, *râdio*, *stúdio* i u RK *nūncije*, koji je oblik danas zastario u korist oblika *nūncij* (u Belića *nūncij*, -ija = *nūncije*). Kod ovakvih je riječi akcent stalan, a deklinacija je normalna po muškom rodu: *râdio*, *râdija*, dat. *râdiju*, instr. *râdiom*, pl. *râdiji*, gen. *râdijā*, dat. *râdijima*, akuz. *râdije*.

Trosložnih tuđica s akc. dugouzlaznim na prvom slogu nisam našao, pa zato prelazim na tip *torpédo*. Ako kažemo, da akcenatskih promjena nema i da i u množini moraju biti muškoga roda (*torpédi*), rekli smo sve, što treba znati o takvim imenicama. Nema ih mnogo: *avízo*, *dinámo*, *kasíno*, *kimóno*, *mikádo*, *tornádo*, *torpédo*, *turáko* (ptica, Ben.). Dvije od njih, i to *avízo* i *kasíno*, dolaze i u ženskom rodu: *avíza*, *kasína*, koji je očito spretniji za deklinaciju u množini (*avízi*, *kasíni* prema *avíze*, *kasíne*). Ovamo ulazi i imenica *finále*, koja je, čini se, običnija s gen. *finála*, dat. *finálu*, pl. *fináli* umjesto očekivanog *finálea*, *fináleu* i t. d.

Na vokal -i završava se imenica *gurámi* (riba, Ben.), očito s gen. *gurámija*, pl. *gurámiji*.

Četverosložne i višesložne tuđice podvrgavaju se sprijeda iznesenim pravilima, pa tako na pr. *aksòlotlo* (gmaz, Ben.) ne mijenja akcenta, a ista riječ u ZT dolazi u sasvim našem obliku: *aksòlotao*, gen. *aksòlotla*. Množina *aksòlotli*, a gen. pl. je lako moguć i u obliku *aksòlotālā*. S istim akcentom i *inkògnito* (svi rječnici) i *intèrmeco* (*Književna terminologija*, Beograd 1933; u RK *intermèco*, u Barića *intermèco*), s pluralom *intèrmeci*.

Riječi kao *scènārio*, *impresārio* oslanjaju se akcenatski na tip *rādio* i zvuče jednako kao ta imenica s prenesenim akcentom (na pr. pisati *zà rādio*, govoriti *nà rādiju*). U pojedinim padežima obične pravopisne pojave (gen. *scènārija*, dat. *scènāriju*, instr. *scènāriom*, pl. *scènāriji* i t. d.), no možda će biti bolje, da mjesto nom. *scènārio* uzmemo oblik *scènārij* (ja sam tako i učinio u *Rječniku stranih riječi*), koji bi onda diktirao instr. *scènārijem* mjesto *scènāriom*.

Imenice *dekrešèndo*, *diminuèndo*, *ritardàndo* i t. d. oslanjaju se oblikom i akcentom na tip *librèto*, *komunikè* i *varijètè* na *bifè* odnosno *defilè*, a *mahagoni* na *áni* odnosno *gurāmi*.

Ovaj prikaz ne bi bio potpun, kad ne bi bili navedeni i primjeri, gdje se naši rječničari i akcentolozi ne mogu odlučiti za novu akcentuaciju. Pored maloprije spomenutog *intèrmeco* — *intermèco* — *intermèco*, navodim Benešićevo *flamìngo* prema spomenutom *flamìngo* iz RK (ta razlika pogada gen. pl., jer je prema *flamìngo* — *flamìngā*, a prema *flamìngo* — *flamìngā*), pa *fijàsko* (Ben., RK), *esperànto* (Ben.) i *secènto* (Knjiž. term.). Kako se vidi, broj je vrlo malen, i vjerojatno je, da će i ovih ovako naglašanih riječi u dobroj štokavštini ubrzo nestati, ako ne prevlačenjem akcenta, a ono sasvim sigurno promjenom intonacije na mjestu tuđeg naglaska (*fijàsko*, *esperànto*, *secènto*, odnosno po Deanovićevu: *secènto*).

IZGOVOR I TRANSKRIPCIJA ORIJENTALNIH RIJEČI I IMENA

Dalibor Brozović

Ortografska i ortoepska pitanja kod stranih riječi i imena svakako su uz interpunkciju najteži problem našeg pravopisa. Ravnasmo se po ovim općim pravilima:

1. U latinici strane riječi (glagole, pridjeve, opće imenice) transkribiramo u latinicu i izgovaramo samo s vlastitih trideset glasova. Te tuđice podvrgavamo svojim akcenatskim zakonima. Kod vlastitih imenica (osobnih i zemljopisnih imena) ostavljamo u latinici izvorni pravopis, a u izgovoru se držimo vlastitih trideset glasova (t. j. izgovaramo onako, kako transkribiramo u ćirilicu). Vlastite imenice ne podvrgavamo svojim akcenatskim zakonima. Izuzeci su od ovih pravila samo imena, koja smo posvojili (Rim, Pariz, London), njih kroatiziramo u pismu, izgovoru i naglasku.